

Dr. Damir Muhetdinov
Rusya Federasyonu Müslümanları Dini İdaresi Birinci Başkan Yardımcısı
ve Moskova İslam Enstitüsü Rektörü

Muhterem Müslüman kardeşler! Esselamü aleyküm ve rahmetullahi ve beraketüh!

Bugün bizi bir araya getiren Allah Subhanehu ve Teala'ya hamd olsun! Meşhur Tatar din alimlerinin gelerek İslam'ı yaydıkları Japonya'ya bizi davet edenlerden Allah razı olsun!

Size Rusya Federasyonu Müslümanları Dini İdaresi ve Rusya Müftüler Konseyi Başkanı, müftü Şeyh Ravil Gaynutdin'in ve tüm Rusya Müslümanlarının en içten selamlarını getirdim! Esselamü aleyküm ve rahmetullahi ve beraketüh!

Meşhur İslam alimi ve kadısı Abdürreşid İbrahim'in fikirlerine 1909 yılında Japonya'ya yaptığı seyahatinin büyük etki yaptığı bilinmektedir. Ancak bunu (bu tesiri) anlamak için o zamanın durumunu ve onun Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan çağdaşlarının görüşlerini göz önünde bulundurmak gerekir.

20. yüzyılın başında dünya genelinde bir çok millet/ülke kalkınma ve gelişme yolları arayışı içindeydi. Avrupalı bilim adamı Hegel'in öğretileri ön plana çıktı. Ona göre ülkeler Batı Avrupa'yı tekrarlayıp taklit etmeli, aksi halde tarih sahnesinden silinmeye mahkûmdurlar. Asya ve Afrika bölgelerinin Avrupalılar tarafından yönetilmesi de bu düşüncenin doğruluğunu sanki teyit ediyor gibiydi. Rusya ve Osmanlı devletlerinin bazı yöneticileri ve siyasetçileri Hegel'in öğretilerini desteklediler. Örneğin 1905-1907 Rus Devrimi ve 1908 Jön Türk Devrimi, mutlak monarşinin anayasal monarşiye dönüşmesine yol açtı. Sanayi devrimi grev çağrısında bulundu. Rusya'nın bunun için zaten yeterli koşulları vardı. Çünkü işçi hareketi güçlenmişti. Sonuç olarak 1917 Ekim Devrimi tarihe geçti.

20. yüzyılın başında Rusya'da yaşayan Müslümanlar, Rusya'nın genel gelişimi ve İslam ümmetinin gelişimi konusunda ciddi fikirler üretti. Örneğin 19. yüzyılın sonunda mütefekkir İsmail Bey Gaspıralı, Fransız modelinin destekçisi olarak biliniyordu. 1890'larda Fransa'nın Rusya'nın Batı Avrupa'daki ana siyasi ve ekonomik ortağı haline geldiğini belirtmek gerekir.

İsmail Bey Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Fatih Kerimî gibi meşhur Tatar mütefekkirleri tarafından desteklenmiştir. Aynı zamanda bazı din alimleri, Avrupa'nın başarılarını özümserken milletin manevi değerlerini de korumanın gerekliliğini farkındaydılar. Bu doğrultuda asıl çalışmaya büyük bir din adamı ve aydını olan Abdürreşid Gazi İbrahim öncülük etmiştir. Rusya Müslümanlarının sosyal ve siyasi hareketinin başında yer almıştır. 1904 sonbaharında İdil-Ural, Azerbaycan, Kırım, Kuzey Kafkasya, Kazakistan, Orta Asya ve Sibirya Müslümanlarını birleştirmek için gayret etmiştir.

Daha sonra ülkede Müslüman toplumunu karıştıran birbiri ardına olaylar yaşandı. 1905-1906'lı yıllarda, Tüm Rusya Müslüman Kongresi üç kez toplandı, Tüm Rusya Müslüman partisi "İttifak el-Müslimin" kuruldu ve Rusya Devlet Duması'nın Müslüman parti milletvekilleri Kongre'ye katıldı.

1905 yılı sonunda St. Petersburg'da "Ülfet" ("Dostluk") gazetesi yayımlanmaya başlandı. Abdürreşid İbrahim bu gazetenin yayıncısı ve editörü idi. Nisan-Temmuz 1906'da Birinci Devlet Duması'nın oturumu sırasında gazetede İslam dünyasının birliği ve milli özerklik ihtiyacı hakkında görüşler yazıldı. Kadı Abdürreşid İbrahim, tam da o günlerde çeşitli milli grupların siyasi görüşlerini ve durumlarını inceliyordu. 3 Haziran 1907'de İkinci Devlet Duması tasfiye edildi. Çünkü Duma'daki pek çok kişi o zamanın toplumsal düzeninden memnun değildi. Duma tasfiye edildikten sonra Rusya'da tepkiler ve olaylar dönemi başlıyor.

1907'de "Ülfet" gazetesi Rus hükümeti tarafından kapatıldı. 1908'de Merkez Komite ve "Birlik" Kazan bürosunun liderleri, Âlimcan Barudî ve Abdullah Apanay gibi kıymetli Tatar şahsiyetleri sürgün edildiler.

Yusuf Akçura, Ağustos 1908'de Kazan'dan ayrılarak İstanbul'a gitti. Daha öncesinde "*Üç Haziran Vak'a-i Müessifesi*" adlı kitabını yayımladı. Kitabında 3 Haziran olayını, 1907 yılı devlet devrimi olarak değerlendiriyor. Rusya'nın Avrupa devletleri örneğinde ilerlemesinin durdurulduğunu söylüyor.

Abdürreşid İbrahim de aynı şekilde ayrılmaya karar verir. Eylül 1908'den 1909 yılın sonuna kadar Petropavlovsk, Tomsk, İrkutsk, Çita, Harbin ve Vladivostok şehirlerinde kalarak Müslüman Tatarlarla iletişim kurdu.

18 Ocak'ta Abdürreşid İbrahim, Vladivostok'ta bir vapura binerek Japonya'ya doğru yola çıkar. Ayrıca doğduğu yerin Sibirya'nın Tobolsk vilayetindeki Tara şehri olduğunu da belirtmekte fayda var. Bu şehir, daha 16. yüzyılda Sibirya Hanlığı döneminde iken önemli bir İslam merkezi olarak biliniyordu.

Abdürreşid İbrahim, Japonya'yı ilk kez 1902-1903'te ziyaret etmiş. Ancak Rus Konsolosluğunun talebi üzerine Japonya'dan gönderilmişti. Ancak 1909'da geri döner. O yıl kıştan yaza kadar Japonların yaşamları hakkında ayrıntılı olarak yazar. İlk önce Tokyo'da yaşadıklarını anlatır.

Japonya seyahati sırasında yazdığı makaleleri Kazan'da çıkan "*Beynel-hak*" gazetesinde "*Devri Alem*" başlığıyla yayımlanmaya devam eder. Makalelerinde Rusya'nın sadece Rusların ülkesi olmadığını anlatıyor. Sibirya'da Tatarların, Yakutların ve Buryatların yaşadığını ve farklı dinlere mensup olduklarını yazıyor. Ulan-Ude'deki yerel bir Hambo-Lama din adamıyla görüşüğünü anlatıyor.

Kadı Abdürreşid İbrahim'in Japonya, Rusya ve Osmanlı imparatorluklarındaki çelişkili durumu göz önünde bulundurarak kalkınma için olumlu bir örnek aradığı açıktır. "*Devri Alem*"'i ayrı bir kitap olarak değil de, Rus haberlerini Osmanlı bilgileriyle birlikte "*Beynel-hak*" gazetesi sayfalarından okumak

ilginçtir. Kadı Abdürreşid İbrahim'in tüm detayları üzerinde ayrı ayrı durmaya gerek yok. Onun genel görüşlerini anlamaya çalışalım.

Kadı Abdürreşid İbrahim'in dikkat çektiği ilk siyasi olay, 1889 yılında Japonya'da kabul edilen Anayasa'nın 20. yıl dönümünün kutlanmasıydı. Burada güçlü bir devlet başkanının önderlik ettiği hukuk devleti fikrine bağlılığını vurguluyor. Aynı zamanda eğitimin gelişimine de vurgu yapmaktadır. Bunları genel gelişimle ilişkilendiriyor. Diğer ceditçilerin aksine Avrupalıların ahlaki yüzünü, Avrupa kültürünü ve genel olarak yaşam tarzını beğenmiyor. Onları dağınık olmakla, büyüklere ve birbirlerine saygısızlıkla suçluyor. Köklerinden uzaklaştıklarından ötürü eleştiriyor. Japon topluluğundaki birliği ve yardımlaşmayı daha üstün görüyor. Japonların birlik-beraberliğini Avrupalıların bireyciliğine tercih ediyor.

Abdürreşid İbrahim, Marquis (Markiz) İto'dan alıntı yapıyor. Şöyle söylediğini aktarıyor: "Japonlar kültürlerini Hindistan ve Çin'den, bilimi ise Avrupa'dan aldılar." Abdürreşid İbrahim, Japonların Avrupa kültürüne güvenmediğini, hatta Avrupa odaklı üniversitelerde Japon kıyafetleri giydiğini defalarca vurguluyor. Burada Osmanlı dönemindeki Milli Eğitim Bakanı Münif Paşa'dan duyduğu şu sözü tekrarlıyor: "Avrupa eğitimini alması için onun Müslüman kıyafeti giymesi gerekiyor."

Abdürreşid İbrahim'in Japonya analizi aslında modern ulus devletinin kurumlarına dikkatleri yöneltiyor. Üniversiteleri, okulları, yayınevlerini, kütüphaneleri, müzeleri, tiyatroları ve hastaneleri tasvir ediyor. Müze aynı zamanda kılıç, top, madeni para ve porselen koleksiyonlarıyla birlikte milli hafızanın korunması görevini de yerine getiriyor.

Modern sanayi toplumunu tasvir ettiğinden o kadın konusunu da ele alır. O dönemlerde Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olan Finlandiya Büyük Knezliği'nde kadınlar oy kullanma hakkı elde ediyor.

Rusya İmparatorluğu'nda, 1906'da "İttifak" programına tüm insanlara eşit haklar verilmesine ilişkin madde dahil edildi. Ancak eşit haklar konusu çelişkili görüşlere yol açmaktadır. Onları yakından tanıyan Abdürreşid İbrahim, Japonya'da kadın haklarına yönelik hiçbir çağrının olmadığını yazıyor. Japon kadınlarının genellikle aile hayatına odaklandıklarından bahsediyor. Ancak onların eğitim aldıklarını, telefon ve telgraf operatörü ve demiryolunda kasiyer olarak çalıştıklarını yazıyor. Ayrıca bir kadın gazeteciyle de arada sırada sohbet ettiğini söylüyor.

Genel olarak 20. yüzyılın başında Rus toplumunun Müslüman ulemasının terakki, tecdit ve modernizasyon yolları araştırıldı. Bu nedenle farklı devletlerin deneyimleri incelenmiştir. Örneğin Abdürreşid İbrahim'in en yakın çağdaşı olan meşhur İslam alimi Musa Carullah Bigi, Finlandiya'da eşit sosyal haklara sahip Protestan toplumunu örnek gösterdi. Ancak Avrupa teknolojisini ve eğitimini

özümsemiş olan Japonya'nın Abdürreşid İbrahim üzerinde güçlü bir etkisi var. O Japonların milli kültürlerini ve manevi temelleri muhafaza etmelerine hayranlık duyuyor.

Japonya'nın Abdürreşid İbrahim'in görüşlerini etkilemesi de ayrı bir konu. Öte yandan kendisi de Japonya'nın entelektüel kültürüne büyük katkıda bulundu. Toshihiko Izutsu'nun Japonya'da gençlik yıllarında tanıştığı ve akabinde kendilerinden aldığı eğitim sayesinde onun İslami çalışmalara girmesine vesile olan alimlerin Türk – Tatar dünyasının önemli şahsiyetleri Abdürreşid İbrahim ve Musa Carullah Bigi olduğu bilinmektedir. İkisi de Tatar, ikisinin de ana dilleri Türkçedir.

Ünlü Japon bilim adamı, hayatının son yıllarında her ikisiyle de olan güzel ve parlak anılarını paylaşıyor. Bu iki Tatar-Türk âlimin isimlerini zikrediyor ve İslam'ı onlardan öğrendiğini anlatıyor.

İşte bazı hatıralar.

Abdürreşid İbrahim elindeki eski bir kitabı göstererek: "Bu kitap Amerika'dan daha yeni geldi." diyerek Arapça konuşur. Genç/delikanlı çoktandır öğrenmeyi hayal ettiği/arzuladığı mükemmel Arapçayı duyunca çok mutlu olur. Abdürreşid İbrahim onun Arapça öğrenme isteğini takdir eder. Ancak Arapçayı sadece Arapça dili olarak öğrenmenin anlamsız olduğunu söyler. İslam dili olarak onun İslami ilimlerle birlikte öğrenilmesi gerektiği anlatır. Haftada bir kez derse gelmeyi teklif eder, genç ise derslere neredeyse her gün gider. İki yıl ders alır. Zaman geçtikçe Abdürreşid İbrahim Japon genci çok yakın görmeye başlar. Bazen ona "Sen doğuştan Müslümansın, bu yüzden sen benim oğlumsun" der.

Bir gün Abdürreşid İbrahim genci mescide götürür. Kendisine büyük bir alimin geleceğini söyler. 1938 yılında Abdürreşid İbrahim, Toshihiko Izutsu'yu meşhur Musa Carullah Bigi ile tanıştırır.

Toshihiko Izutsu'nun "Doktor Musa" dediği adam gerçek bir dâhidir. Son derece geniş görüşlü, din alimi-ilahiyatçı ve İslam hukuku uzmanı olan Musa Carullah Bigi, İzutsu'ya Arapça ve dini bilgileri öğretir.

Daha sonra Japon İslam alimi muhtemelen Musa Carullah Bigi'nin öğrettiklerine/derslerine ve kendi tecrübesine dayanarak Arapça bir ders kitabı yazmıştır. Böylece, Japonların İslam'ı öğrenmelerinde önemli yeri Rusya Müslümanları almaktadır.

Elbette bu entelektüel/ilmi bağlar dikkatli bir çalışmayı beklemektedir. Geçmişteki büyük alimlerimizin şahsiyetlerini, hizmetlerini etraflıca araştırmak büyük önemi haizdir. Batı modelinden vazgeçilmeye başlandığı günümüz şartlarında milli ve dini temellerin korunması konusunda din adamlarımızın tecrübelerinin yeniden öğrenilmesi daha da önem kazanmaktadır.

Yüce Allah Sübnanehü ve Teale hepimize güç, kuvvet versin, amellerimizi doğru eylesin! Dinlediğiniz için hepimize teşekkürler! (Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerinize olsun!)